

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A négy évig tartó világháború gazdaságilag tönkretette Erdélyt. Szováta országos jelentőségű fürdője elhagyatottan, csödbe menve érte meg az impériumváltást. A lakosság életet adó foglalkozása, a mezőgazdaság és a fakitermelés lehanyaglott, a falu munkaerejét adó fiatalabb férfi korosztályok a monarchia frontjain véreztek. A vásárlóerő csökkenése a kis vegyes üzletek bukásához vezetett. Azok a köztisztviselők akik megtagadták, hogy felesküdjenek Ferdinánd királyra elvesztették állásaikat. Így lett munkanélkülivé Schnitzer Arthur vasúti alkalmazott és Kali Imre. Mások repatriáltak vagy elköltöztek a falúból.

Az 1920-ban elvégzett első román népszámlálás adatai szerint Szováta lakossága 2.700 volt (láthatóan nem pontos adat), 126-val kevesebb mint 1910-ben. A lakosság csökkenését, mint mindenhol Erdély szerte a háborús veszteségek és a repatriálások okozták. Ugyanakkor Sóvárad ember vesztesége 215, Ilyésmező pedig 17 volt. A felmérés szerint megváltozott a falú nemzetiségi összetétele is:

	1910	1920
összlakosság	2 826	2 700 (-126)
magyar	2 763	2 208 (-555)
román	11	424 (+413)
német	28	- (-28)
zsidó	-	68 (+68)

A havasokon kitermelt fa iránti kereslet azonban nem csökkent. Angyal József vállalkozó vizifűrészét építtetett a Tekenős patakra. A birtokosság is emelt egy fűrész a Veres patak és a Hosszú patak összefolyásánál. Később ezt vásárolta meg Moszkovits Sándor fakereskedő, aki átépíttette és kibővítette, létrehozva egy kis fűrészüzemet, amely 1926-ig működött mikor leszerelték. ¹ Zsigmond József: Ős-Marosszék közbirtokossága. Kriza János Társaság Évkönyve. 1990. * 1924. március 3-án telepedett le Kádár József, a "Kádár fűrész" (később a Kun gätter) tulajdonosa. Ruhig László vállalata lóvontatású kisvasutat működtetett, amellyel Szováta és Nyárádremete között a Visszafolyónál kiépített telepre hordta a kitermelt fát. Az 1930-as évek kezdetétől a mai fafeldolgozó gyár helyén már egygätteres kis üzem működött, amelyet Dosztál Kálmán dicsőszentmártoni nyomdatulajdonos alapított.

A LOMÁS cég 1937-ben 600 katasztrális hold bükk-, és 500 katasztrális hold fenyőerdőt vásárolt kivágásra. A cég galócási egysége alapította a szováti üzemet, onnan hoztak szakmunkásokat és vezető személyzetet is. Telephelyül a Dosztál-féle üzemet vásárolták meg, itt kezdte meg munkáját 1937 áprilisában az első 162 alkalmazott, köztük

öt szovátai (Domokos Mihály, Birta József, Birta Áron, Ilie Andrei, Barabás Adalbert és Kis Dénes) is. Májusban újabb 59 munkást alkalmaznak, ezek közül 14 érkezik Arad megyéből, egy Kolozs megyéből, 21 Udvarhely megyéből, a többi Maros megyéből. Köztük is csak három szovátai: Balogh Lajos, Král István és Král Jenő. A cég építi meg 1937-38-ban a Sebes völgyi keskeny nyomtávú vasutat.

A Trianoni békediktátum után Marosszék őshavasa továbbra is a megyei közgyűlés fennhatósága alatt maradt. Ez a centralizált román államban gyakorlatilag az államosítást jelentette. Jövedelmei nem szolgálták közcélokat, a megyei adminisztrációját céljaira használta fel. Szükségessé vált helyzetének rendezése, ezért 1933-ban a parlament külön törvényt hoz: *Legea pentru administrarea averii indivize a obștilor "Vechiul Scaun de Mureș"*

A törvény a következőképpen szabályozza a Szováta határában lévő közbirtokosság helyzetét:

1.§. A volt Marosszék falvai egyenlő részben társtulajdonosok maradnak a Szováta határában lévő 8 979 h 4 826 ár erdőbirtoknak, amely Szováta község telekkönyvébe van bejegyezve és együtt alkotják a volt Marosszék vagyonszövetségét (Comunitatea de avere a Vechiului Scaun de Mureș). A vagyonszövetség oszthatatlan.

2.§. Az adminisztrálás joga Maros megyei tanács (Consiliul Județean al județului Mureș) kezébe van letéve.

3.§. A megyei tanács, egyetértésben a Helyi Erdészeti Felügyelőséggel (Inspectoratul Silvic Local) egy kezelési Szabályzatot alkothat.

4.§. A birtok kezelésére az erdészeti és más az erdőkre vonatkozó törvény érvényes.

A törvény alapján a megyei tanács egy Szabályzatot szavazott meg:

I. Fejezet. Neve, területe és a tulajdonjog. A birtok a volt Marosszék 127 falvának oszthatatlan tulajdona. Összterülete 15 555 kh 1 112 négyszögöl, amelyből 13 604 kh 484 négyszögöl erdő, 1 850 kh 524 négyszögöl legelő, 52 kh 440 négyszögöl patak és árok, 9 kh 1 466 négyszögöl bel- és beépített terület. Két birtoktest van a Székhavasa és Iszujka. A közös birtokosok nem kérhetik kiválásukat.

II. fejezet. A birtokot a megyei tanács adminisztrálja de egy tanácsadó bizottságot (Comisiune Consultativă) hoz létre. Ennek öt tagját a közgyűlés nevezi ki a tulajdonos községek képviselőiből. Ezek közül egy olyan falvakat képvisel, amelyek nem Maros megyében vannak.

A tanácsadó bizottságnak, (amely a tulajdonképpeni birtokosokat képviseli) csak véleményezési joga van (de a da aviz) a költségvetés jóváhagyásában, véleményezi az ingatlan cseréket és a 100 m³-nél nagyobb mennyiségű faanyag értékesítését, ellenőrzi a megyei tanács ha-

tározatainak végrehajtását és ha ettől eltéréseket észlel javaslatokat tehet a tanácsnak. A tanácsadó bizottság véleményezői fakultatív jellegűek.

III. fejezet a birtok adminisztrálására vonatkozik. Döntési joggal a megyei tanács rendelkezik. Megszavazza a költségvetést, adminisztrátort (a régi havasgazda) nevez ki, amely végrehajtja a határozatokat (organ extern pentru executarea hotărârilor și dispozițiilor luate de organele de conducere). A kinevezés versenyvizsga alapján történik. A munkák végzésére, őrzésre brigádosokat (brigadieri silvici) és erdőőröket alkalmaznak.

IV. fejezet. Bevételek az erdő kitermelésből, a legelők használatából, mellékjövödelmekből (vadászat, halászat, erdei gyümölcsök eladása, kaszálás, makkoltatás, szénégetés, mészégetés) tőkepenzkek kamataiból, büntetésekből származnak.

V - X. fejezetek a vagyonkezelést, vásárlásokat és eladásokat, a jövedelmek felosztását szabályozzák.

A Szabályzatot a megyei tanács 1933. július 8-i gyűlése szavazta meg és tette közzé Ioan Veșcan prefectus és Nicolae Viciu főtitkár aláírásával. ²

Szováta katasztere 1.225 földtulajdonos adatait tartalmazza, ebből 837 volt helyi illetőségű személy vagy intézmény. A többi 388 első sorban fürdőtelepi kis telkekkel rendelkezett, de voltak birtokosok a környező falvakból is. A legtöbb birtok az egy h területet sem érte el.

A legnagyobb területtel, 15.555 holddal Ósmarosszék Közbirtokossága rendelkezett. Ezt követte a Fürdő RT 883 holddal, majd

TERÜLET	TULAJDONOSOK SZÁMA	RÉSZARÁNY
ha		%
0 - 1	304	36,32
1 - 5	236	28,20
5 - 10	132	15,77
10 - 20	94	11,23
20 fölött	71	8,48
ÖSSZESEN:	837	100,00

Szováta község 596 holddal következett. Kopac Erdő és Legelő közbirtokossága 345 hold erdőt birtokolt. A legnagyobb egyéni birtokos Györfi Gyula volt 226 hold területtel. 20 holdnál nagyobb birtoka a következőknek volt: Izap Erdőbirtokosság 175, Állami Alap 102, Kelemen Károly 88, Vass Sándor 66, Gub András 63, Domokos Márton 61, Abodi Zsigmond 60, Köves hágó Erdőbirtokossága 57, Simon György 50, özv. Fülöp Mózesné 49, Taxálé Erdőbirtokosság 48, Bokor Lőrinc 46, Veress József 45, özv. Bokor Jánosné Péter Rozália 42, Fülöp József 42, Majoros József 40, Fülöp István 38, Bokor János 37, Domokos

János 37, Farkas András 35, Domokos Károlyné 35, Bokor János 37, Farkas András 35, Domokos Károlyné 35, Sándor János 35, Arros Imre 34, Pál Péter 34, Fülöp István 33, Jakab Mihály 33, Domokos Mózes 32, Piroska András 32, Bokor Ferenc 31, özv. Gub Jánosné Veress Amália 31, Agyagási Gábor 30, Sándor Zsuzsanna 30, Kovács Ignác 30, László Mihály 29, Treznai Mihály 29, Hegyi József 28, Jakab Mihály 28, Bereczki József 27, Gub János 27, Kelemen Zs. Ferenc 27, id. Ferenczi Károly 26, Fülöp Béláné 26, Nagy György 26, Márton András 26, Kelemen Károly 25, özv. Kelemen Józsefné 25, Lázár János 25, özv. Zubor Árpádné 25, Lukács János 24, Lukács Márton 24, Állami Iskolák 24, Villatulajdonosok Szövetkezete Szováta Fürdő 24, Simonfi János 23, Fülöp Imre 22, Jeremiás János 22, Katona Károly 21, Siklódi József 21, özv. Tódor Andrásné 21, Domokos Dénes 20, Kelemen Péter 20, Pap András 20 és Piroska Zakariás 20 hold.

Az egyházak 1939-ben a következő birtokokkal rendelkeztek: Szováta falu ortodox egyháza 3.141 m², Szováta fürdő ortodox egyháza 1.187 m², görög katolikus egyház 18,3 ha, fürdőtelepi görög katolikus egyház 892 m², római katolikus egyház 50,1 ha, református egyház 16,5 ha, izraelita egyház 1.618 m².

A húszas években is általános volt elsősorban a lányok között a szolgáltatás. Átlagosan évente 50-en szolgáltak főleg Aradon és Temesváron. ³ Domus História. 209. *

1924-ben 12 kocsmá és 10 kereskedés működött Szovátán. A "község előjárósága javasolja, hogy egy liter szesz után 5 lej, 1 liter bor után 2 lej, egy üveg sör után 1 lej taxát" kell beszedni. A javaslatot nem fogadják el "...mert a kocsmáros a fogyasztóktól szedné be az emelést és ez idő szerint a pálinkát a mezőgazdaságnál kiküszöbölni nem lehet, mert e nélkül munkást egyáltalán kapni nem lehet." ⁴ ÁLTMv. Községi Jegyzőkönyvek 1923-1928. 9. * Kiszolgálónak a kocsmákban kiskorú gyermekeket is alkalmaztak. Például Forschrecher Dávid két gyermeket is foglalkoztatott egész éven át.

A húszas évek közepére a község kiheverte a háború és az impériumváltás okozta megrázkódtatásokat és gazdaságilag megerősödött. Az iparosok száma 6-ról 30-ra nőtt, a kereskedőké pedig 5-ről 20-ra emelkedett. A magángazdaságokban dolgozók száma eléri a háromezret, a gazdaságokban jelentős a marhatartás. Az előjáróság kéri Szováta vásártartási jogának visszaállítását.

Egyszerre két orvos is kér letelepedési engedélyt, ez is a fellendülés bizonyítéka. Dr. Lévai Lajos és dr. Gidáli József 4 és 8 ezer lej letelepedési díjat fizettek. A nagyon népszerűvé váló Gidáli József díját ezer lejre csökkentik, mert "jó orvosnak bizonyult". Más letelepedők 100-2.500 lej közti díjat fizettek, de nem adtak letelepedési engedélyt

szegényeknek, idős embereknek, vagy akik nem tudták igazolni, hogy magukat fenntudják tartani.

Ekkor a Malomárkon három malom működött. Tulajdonosaik Jeremiás János, Ágoston István és Borbély Gyula tisztították, tartották karba a Malomárkot.

Szováta község viszonyaira, kapcsolatára a fürdőteleppel Bözödi György leírása a legjellemzőbb:

“Ha a fürdővendég nyáron áthalad Szováta, a telepre menet csak azt látja, hogy ez a falu is olyan, mint a többi. Feltűnik esetleg a sok díszesen faragott székely kapu, meg a kiáltó ellentét a nagy szegénység és a nagy gazdagság között. Szováta falu életét a fürdő jelenti. A gyönyörű fekvésű, meleg vizű Medve-tó körül fényes villasorok ékelődtek az erdők közé. Minden zöld, ameddig a szem ellát, a tavak tükre, a hegyek végtelen erdősége, csak itt-ott tűnnek ki a villák tornyai meg a fehér sötömbök. A villák nagy része román tulajdonosoké, a bérlet is román társaságé. A fürdővendégnek ritkán jut eszébe érdeklődni, hogyan él lent a völgyben a falu lakossága, pedig a telep villái, sétányai, virágágyai és kertjei mind az ő kezük munkájának eredménye. Egész nyáron lépten-nyomon velük találkozunk, hol a szállodai szobákban mint kiszolgálókkal, hol a fürdőkben mint fürdetőkkel, hol a sétányokon, amint a virágágyakat öntözik, hol epret, málnát meg más gyümölcsöt, hol apró emléktárgyat kínálnak.

Négyezernyi ember lakik a községben, nagyrészt római katolikus és református magyarok, de van közöttük mintegy négyezer görög katolikus és 50-60 izraelita is. A falu határa a többi falvakhoz viszonyítva aránytalanul nagy ennyi lakos számára, mégsem érnek sokat vele, nem tudnak belőle megélni. Hideg az éghajlat, itt vannak fejük fölött a havasok, a vidék nem alkalmas földművelésre. De ez a terület nem oszlik meg egyelően az emberek között. Hiába az óriási határ, a faluban több mint kétszáz családnak egyáltalában nincs ingatlan vagyona. Legjobb esetben a kis ház az övék, amelybe éjszakára behúzódnak. Ennek ellenére a falu szemmel láthatólag épül. A gazdagabbak gazdagodnak. A Szakadát nevű határrészen külön kis falu alakult, mely nemsokára önálló községgé fejlődik. A régi falu pedig növekszik kifele a telep irányában, ez a növekedés részben a magyaroké is.

Szováta aránylag könnyen lehet pénzt keresni. Nagy jövedelmi forrás volt évek óta, s az ma is a telep közelében lévő erdők eladása villaépítések számára. Kétszáz négyzetölnyi erdő rész, ami máshol alig ér 2000 - 3000 lejt, itt ötvenezer lejtért kel el, és értéke állandóan növekedik, ahogy fogy az eladásra kerülhető terület. Egy villára való erdő rész mindenki nélkülözhet, ötvenezer lej pedig nagy pénz falun, házat, istállót lehet vele építeni. Aki egy ilyen területet eladhat, az be tudja rendezni magát. El is adtak már majdnem minden eladható föl-

det. Egész hegyek mentek át a villatulajdonosok birtokába. Annyira hozzászoktak a föld eladásához, hogy nemcsak a telep körül, hanem a falu határának bármely részén eladták örömet a földet, azt sem nézték, hogy ki veszi meg. Még a magyar uralom alatt megkezdődött ez a folyamat, közvetlenül a háború előtti években 472 holdat adtak el a szovátai magyarok románoknak, 81 000 koronáért.

Erdőkitermelésből él a lakosság egy része, fuvarozásból és a telepen történő építkezésekből. Nyáron bérkocsisok, kihordók, alkalmi munkások, szolgák, cselédek a telepen. Nincs értéke előttük a pénznek, szélsőségesen élnek. A vendégek a borraivalókkal nem fukarkodnak, minden kicsi szolgálatért könnyen jön a pénz, könnyen is adnak tovább rajta. Amennyi anyagi erőt jelent a fürdő a falunak, annyi kára van erkölcsi tekintetben. Megszokták a falusi emberek a könnyelmű életet, az éjjelezést. Nyáron éjjél után egy-két óraker jönnek haza a telepről, gyakran részegen. Nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek is. Sokat isznak, szesze ital nélkül alig lehet elképzelni itt az életet. Éjjél utáni órákban 16 éves gyermek részegen, négykézláb mászik haza a telepről. És semmit sem lehet tenni ez ellen, a jó tanács és figyelmeztetés itt nem népnevelő eszköz. Magukkal hozzák ezt az életmódot az itteni körülmények, amelyek kiforgatták a falut a régi életmódjából, s most sodródik a városokból ide csapó hullámokkal. Télen lent a faluban folytatódik az életmód, amit nyár folyamán a telepen megszoktak. Éjjél utánig, sokszor a hajnali órákig hangosak a kocsmák, pedig télen nyomorúságos itt az élet, legtöbb család abból kényszerül élni, amit nyáron a fürdőtelepen összegyűjtött. Annak pedig a szokott könnyelműséggel hamar nyakára hágnak, és megkezdődik a nincstelen tengődés. Valóságos megváltás a tavasz, amikor ismét megindul a munka a telepen, a meleg napsugarakkal együtt az első vendégek is megérkeznek, és fellendül az élet a Medve-tó körül.

Lopás, betörés nem tartozik a ritkább dolgok közé. Igaz nem mindig a falu lakosai követik el. A nép más életviszonyok között talán nem volna romlottabb, mint máshol. Az ősi erények közül csak a bicskázáshoz ragaszkodnak. A verekedések szinte mindennaposak. Tánc vagy műsoros estély alig telik el úgy, hogy egy-két ember ne összeszurkálva kerüljön ki a teremből. A városi pénzzel együtt beszívárogtak a faluba a városi betegségek. Pusztít a vérbaj, aminek szomorú következményei vannak. A másik legelterjedtebb betegség a tüdővész. Hiába vannak körül havasok, hiába tiszta és egészséges a levegő, ez a betegség egyre több áldozatot követel, a rendetlen életmód miatt legyöngült szervezet nem tud megbirkózni vele. Mások üdülni és gyógyulni jönnek ide, a falu egyre több bajt és betegséget kap kölcsön.

Gyermek azonban bőven van, öt-hat egy családnál. Négy elemi iskola is működik a faluban, két felekezeti (református és római katoli-

kus) és két állami. A román lakosság itt is a jobbágyrendszer maradványa. Székely családok alapították a községet 1580-ban, a székely jogfosztások idején ide húzódtak fel az erdők közé, az akkor elhagyott "Szováta mezejére". De egy év múlva a hatalmas Kornis Mihály szétveri a falut, és lakóit elköltözteti. Az üldözött székelyek nemsokára ismét visszajönnek, és felépítik a falut, ahol 1597-ben Báthori Zsigmond már jószágot adományoz az Apafi családnak. Később a Balassi, Keresztúri és Lázár családok a falu urai, és a község "nagyobb része jobbágy". A román jobbágyok a többségében lévő magyar lakossággal keveredve részben elmagyarosodtak, magyar görög katolikus egyház létesült a faluban. Ma román görög katolikus egyház van, de a hívek nem tudnak románul, a pap is magyarul beszél a templomban, pedig ő igazi román ember. Az egykori román jobbággyokkal vegyült magyarokat ma hivatalosan mind románoknak tekintik.

Középiskolába egyetlen falusi gazda sem járattja gyermekét. Pedig az öregebbek között sokan vannak, akik felsőbb iskolába is jártak, a makfalvi Wesselényi-"kollégiumnak" minden évben megvoltak innen a tanulói. Az írásukon is meglátszik, ha egyében már nem is. Különben annyi váltóra írták rá életükben a nevüket, hogy attól is megszépülhetett az aláírásuk. Az 1930 körüli években hozzászoktak volt a váltóhasználathoz, lakodalom, temetés, keresztelő alkalmával nagy adósságokat csináltak. Most vége van ennek, mert nincs honnan pénzt felvenni.

Az út két oldalán sorakozó galambdúcos kapukat nem ők maguk csinálják. A székelység bennebbi vidékéről, Udvarhely körülről hozzák a mestereket, mással festetik a tulipánokat és fehér galambokat, olyanokkal, akik már "iparilag" foglalkoznak ezzel. Itt élt egy időben Petelei István, roskadozó háza előtt még áll a díszes kapu." ⁵